

200. rocznica śmierci Hugona Kołłątaja

"Człowiek i jego szczęśliwość - Ojczyzna i jej całość"

Hugo Kołłątaj, mal. Józef Peszka

Hugo Kołłątaj herbu Kotwica – polski polityk, publicysta oświeceniowy, kanonik, satyryk, ksiądz, reformator szkolnictwa, pisarz, filozof, w latach 1783-1786 rektor Komisji Edukacji Narodowej.

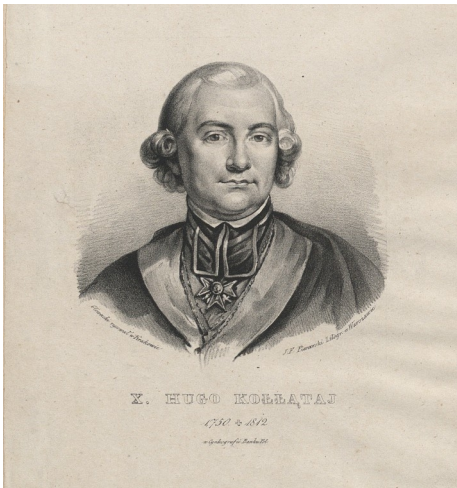
Urodził się 1 kwietnia 1750 roku na Wołyniu. Swoją edukację rozpoczął w szkole w Pińczowie, a następnie studiował na Akademii Krakowskiej, gdzie otrzymał tytuł doktora filozofii. Studiował w Wiedniu, a później w Rzymie, uzyskał doktorat z prawa i teologii oraz przyjął święcenia kapłańskie.

Po powrocie do Polski został kanonikiem krakowskim. Swe zainteresowania skupił szczególnie na tzw. naukach moralnych. Zaangażował się w prace Komisji Edukacji Narodowej i Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. Jako delegat KEN, wspomagany przez Michała Poniatowskiego i Ignacego Potockiego, pomimo silnego oporu konserwatywnej profesury, w latach 1777-1783 zasiadał w radzie Akademii Krakowskiej, a w 1783-1786 został jej rektorem.

Stopniowo powierzane mu były przez Komisję Edukacji Narodowej prace reformatorskie w Krakowie. Jemu też zostało zlecone opracowanie projektu reformy Akademii Krakowskiej.

W przeddzień Sejmu Czteroletniego (1788-1792) związał się z opozycją antykrólewską. Przyczynił się do ukształtowania w Sejmie tzw. obozu patriotów. Po powrocie do Warszawy dołączył do stronnictwa patriotycznego i zgromadził wokół siebie publicystów tworząc tzw. Kuźnicę Kołłątajowską. Należeli do niej: Franciszek Ksawery Dmochowski, Franciszek Salezy Jezierski, Franciszek Zabłocki, Jan Śniadecki. Członkowie Kuźnicy kształtowali opinię publiczną, zależało im na uzyskaniu poparcia szlachty dla zdecydowanych reform politycznych. Kołłątaj był jednym z autorów Konstytucji 3 Maja, żądał zniesienia liberum veto. W 1791 r. otrzymał order Orła Białego. Zajmował się również prawami dla mieszczan oraz postulował wolność dla chłopów (zamiana pańszczyzny na czynsz). Swoje argumenty umiał przedstawić w sposób jasny i zrozumiały, co pomogło mu w realizacji wytyczonych celów. Uczestniczył w insurekcji kościuszkowskiej, był jednym z jej organizatorów. Podczas trwania powstania był członkiem 8-osobowej Rady Najwyższej Narodowej. Redagował "Uniwersał Połaniecki". Po nieudanym powstaniu opuścił Warszawę w obawie przed represjami carskimi. Został aresztowany przez Austriaków w roku 1794, w chwili, gdy zmierzał na Węgry. W więzieniu przebywał do 1802 roku. Potem udał się na Wołyń, współtworzył tam Liceum Krzemienieckie. Przez rok był więziony w Moskwie, a następnie wrócił do Księstwa Warszawskiego, gdzie spędził resztę swojego życia.

Portret H. Kołłątaja Jana Nepomucena Głowackiego

Filozofia:

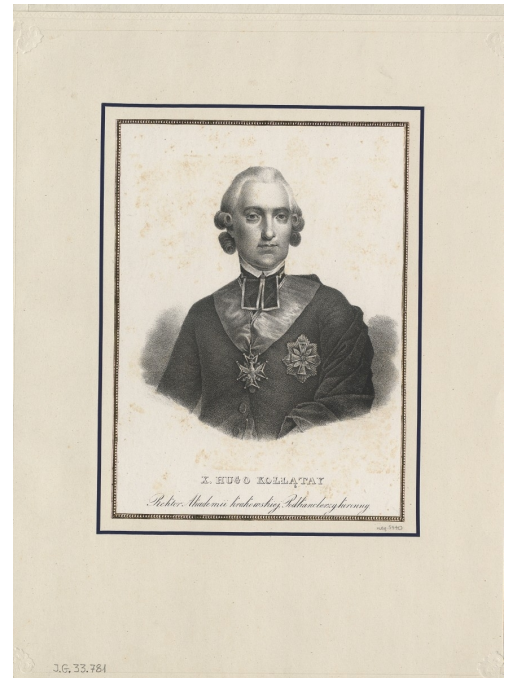
W swej filozofii Kołłątaj uznawał istnienie Boga jako autora porządku panującego w przyrodzie oraz istnienie i duchowy charakter duszy ludzkiej.

Zainspirowany filozofią J. J. Rousseau miał wizję człowieka, który dzięki naturze zdolny jest do zaspokajanie wszystkich swoich potrzeb, zwracał szczególną uwagę na jego wolność i prawo do własności. Jako przedstawiciel polskiego

Oświecenia podkreślał, że należy zwracać uwagę w relacjach społecznych na sprawiedliwość społeczną, dobroczynność. Podkreślał również rolę sumienia jako strażnika moralnego w życiu każdego człowieka.

Wyróżniał się aktywnością w dziedzinie oświaty, w sferze polityczno-społecznej, był jednym z najbardziej czynnych członków KEN. Jako filozof opracował podręcznik etyki. Mimo iż w Oświeceniu nie posługiwano się terminem etyka, sam Kołłątaj odróżniał etykę praktyczną, dotyczącą formułowania reguł postępowania, od nauki moralnej zajmującej się badaniem okoliczności psychologicznych i społecznych, które mają wpływ na określone normy i oceny moralne. Podjął próbę określenia istoty człowieka. W swej myśli filozoficznej pojmował człowieka jako byt związany z porządkiem fizycznym całego świata. Uważał, iż żaden byt na świecie nie jest wynikiem ślepego trafu, ponieważ wszystko pochodzi od swej przyczyny. Wszyscy, zdaniem Kołłątaja, odczuwali potrzebę pomocy ze strony innych i odwrotnie - służyli pomocą innym. Potrzeba ta wyływała z praw natury i trzeba było ją zaspokajać, świadcząc sobie wzajemną pomoc. Kołłątaj uważał, że w człowieku oprócz ciała, obecna jest władza, która nie tylko czuje, ale także tworzy różnorakie wyobrażenia. Podkreślał duchowość człowieka oraz jego zdolność do intelektualnego poznania. W swych pracach podkreślał, że człowiek dysponuje wolną wolą, która jest odpowiedzialna za samodzielne wybory i działania, a człowiek znajdujący się w społeczeństwie powinien być uważany za wolnego, gdyż bez wolności nie jest zdolny do spraw moralnych. W jego filozofii znajduje miejsce pogląd, iż człowiek to istota, która musi przestrzegać praw i wykonywać powierzone obowiązki.

Innym ważnym prawem moralnym jest wolna wola, która została dana tylko człowiekowi. Zdaniem naszego oświeceniowego filozofa są znaczne różnice między prawami moralnymi, a należnościami i powinnościami. Prawa wynikają z natury człowieka, należności są darem świata natury, powinności są obowiązkami potrzebnymi do wypełniania, gdy człowiek będzie chciał ich dochować, aby był pewien swych należności. Zdaniem Kołłątaja ludzie mają dawać sobie wzajemną pomoc, nie oczekując odwzajemnienia. Dobroczynność jest uzupełnieniem i rozwinięciem sprawiedliwości, które to cechy wynikają z przeznaczenia człowieka do życia w społeczności.

Portret H.Kołłątaja Karola Antoniego Simona

W myśl Kołłątaja dobroczynność stanowi podstawę funkcjonowania w społeczności ludzkiej. Jego zdaniem jeśli ludzie będą bardziej litościwi, miłosierni, skłonni do pomocy innym, staną się przez to bardziej cnotliwi.

Ważną rolę w poglądach naszego filozofa oświeceniowego zajmowało sumienie jako wyznacznik ludzkiej moralności. Uważał on, że sumienie jest sędzią, który wydaje wyroki o ludzkich sprawach i należy postępować zgodnie z porządkiem naturalnym, gdyż człowiek jest z natury dobry. Zasady moralne Kołłątaj traktował jako przyrodzone człowiekowi, zawarte w samej naturze ludzkiej. Jego zdaniem człowiekowi przysługuje prawo do ochrony jego istnienia i zaspokajanie potrzeb służących istnieniu.

Poglądy:

W swych poglądach Kołłątaj był wielkim zwolennikiem Napoleona, wskazując na korzyści płynące dla Polski z jego polityki. Podkreślał rolę nauk matematyczno-przyrodniczych i historycznych. Prawa i obowiązki grupował wokół 3 zagadnień: wolności, własności i bezpieczeństwa, krytycznie oceniał poziom duchowieństwa. W okresie Sejmu Czteroletniego zachęcał do ratowania Rzeczypospolitej. Gwarantował dominującą rolę mieszczanom, nauczycielom, duchowieństwu i wojskowym.

Obraz J. Matejki z serii Dzieje cywilizacji w Polsce

XII. Konstytucja 3 Maja. Sejm Czteroletni. Komisja edukacyjna. Rozbiór. R.P. 1795. Fragment.

(Siedzą: Stanisław Staszic i Andrzej Zamojski, wielki kanclerz koronny. W środku stoi **Hugo Kołłątaj**, z prawej Adam Kazimierz Czartoryski).

Twórczość:

Swoje poglądy polityczne Hugo Kołłątaj zawarł w następujących utworach:

- W 1794 roku wspólnie z I. Potockim i F. K. Dmochowskim pracował nad dziełem "O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 Maja 1791".
- "Prawo polityczne narodu polskiego" -

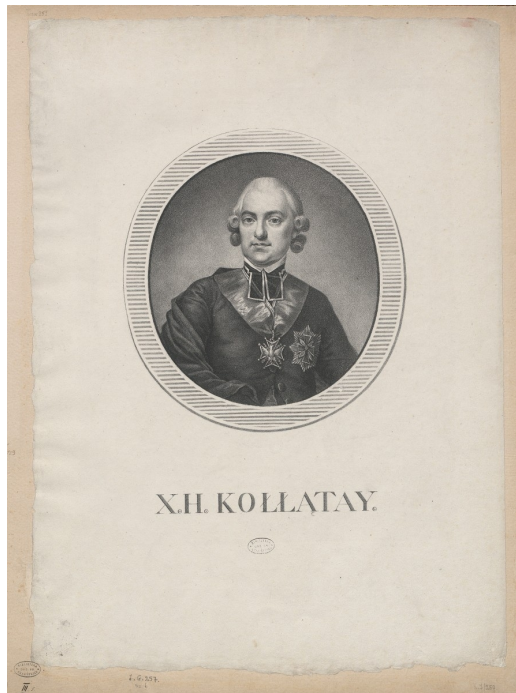
częścią tego utworu jest odezwa "Do Prześwietnej Deputacji".

- W czasie kadencji Sejmu ogłosił trzy części dzieła "Do Stanisława Małachowskiego o przyszłym sejmie Anonima listów kilka", w których sformułował program reform uwieńczonych Konstytucją 3 Maja. Popierał równouprawnienie mieszczan, żądał dziedziczności tronu, zniesienia liberum veto, przyznania wolności chłopom. Ostro protestował przeciwko tragicznej sytuacji chłopów pańszczyźnianych ("niech będzie rolnik co do osoby i rąk swoich zupełnie wolny, lecz niech będzie poddany prawu, które własna na niego wkłada potrzeba"). Domagał się dla niego wolności osobistej, ale nie wysuwał postulatu uwłaszczenia.

Konstytucja 3 maja 1791 roku (fragment),
mal. J. Matejko W środku stoi **Hugo Kołłątaj**

- W ślad za "Listami... " w 1789 roku stworzył odezwę "Do Prześwietnej Deputacji dla ułożenia projektu konstytucji rządu", a następnie pracował nad projektem prawa o miastach i projektem konstytucji.
- Napisał obszerny traktat "Prawo polityczne narodu polskiego".
W licznych broszurach (" Uwagi nad pismem... ", "O sukcesyi w Polsce rzecz krótka" , "Ostatnia przestroga dla Polski") prezentował swoje stanowisko w sprawach politycznych.
- Był autorem "Opisu stanu Akademii Krakowskiej".
- W 1784 sporządził memoriał "O poprawie szkoły kadetów i o wskrzeszeniu milicyi wojewódzkich".
- Zainteresowania Kołłątaja oświatą zaowocowały powstaniem 4 tomów "Aktów wizyt i reform Akademii Krakowskiej" (w 1794 dzieło zaginęło).
- Będąc na emigracji, Kołłątaj napisał książkę "O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 Maja" .
- Napisał m. in. broszurę "Co to jest być prawdziwym patriotą"
- W 1809 opracował traktat "Uwagi nad tą częścią ziemi polskiej, którą od traktatu tylżyckiego zwać zaczęto Księstwem Warszawskim", będący jednym z najciekawszych polskich traktatów politycznych.
- Kołłątaj przygotował do druku i ogłosił w 1810 r. część swojej pracy z dziedziny etyki "Porządek fizyczno -moralny, czyli nauka o należytościach i powinnościach człowieka wydobytych z praw wiecznych, nieodmiennych i koniecznych przyrodzenia".
- Pracował nad dziełem "Rozbiór krytyczny zasad historii", który wydany został w latach 1842-1843
- Utrata niepodległości przez Polskę była inspiracją do prac nad historią i zaowocowała pracą pt. "Prospekt do napisania dzieła pt. Pamiętniki historyczne do objaśnienia dziejów mego czasu służące".

Portret H.Kołłątaja Aleksandra Chodkiewicza

Twórczość poetycka:

Twórczość poetycka Kołłątaja obejmuje niedokończony poemat o piekle "Jobiada", kilkadziesiąt wierszy lirycznych, z których większość powstała w czasie pobytu Kołłątaja w austriackim więzieniu.

Ksiądz Hugo Kołłątaj zmarł 28 lutego 1812 roku w Warszawie, jego prochy spoczywają na Cmentarzu Powązkowskim, a serce zamurowano w kościele w Wiśniowej na Kielecczyźnie.

Autograf Hugona Kołłątaja. Pismo jest wykonane w stylu kawiarskim i zawiera następujące treści: Kołłątaj, Canonici Cathedralis Praesbiteri, Procancllarij Regni.

Autograf Hugona Kołłątaja

Źródła (wybór):

1. Buczek K., Hugo Kołłątaj i edukacja, Warszawa 2007
1. Hinz H., Filozofia Hugona Kołłątaja, Warszawa 1973
2. Leśnodorski B., Kołłątaj Hugo. W: Polski Słownik Biograficzny. T. 13, Wrocław 1967-1968. s. 335-346
3. Macheta S., Kołłątaj, Warszawa 1973
4. Smolińska A., Antropologia w myśli filozoficznej Hugona Kołłątaja, *Rocznik Wydziału Filozoficznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie*. T. 17 (2011), s. 249-263
5. Żaliński H., Kraj, emigracja, niepodległość, Kraków 2006
6. <http://lubczasopismo.salon24.pl/staszow/post/317905,wisniowa-wies-z-sercem> [dostęp 20 lutego 2012]

7. <http://www.europeana.eu/portal/search.html?query=ko%C5%82%C5%82%C4%85taj&qf=TYPE:IMAGE> [dostęp 21 lutego 2012]
8. <http://pinakoteka.zascianek.pl/Matejko/Index.htm> [dostęp 21 lutego 2012]
9. <http://pinakoteka.zascianek.pl/Peszka/Index.htm> [dostęp 21 lutego 2012]
10. http://pl.wikipedia.org/wiki/Hugo_Ko%C5%82%C5%82%C4%85taj [dostęp 22 lutego 2012]

Opracowała Marta Truszczyńska